



## **Alternatives a la crisi i Sobirania Alimentària**

**Xavier Montagut**



# **Alternatives a la crisi i Sobirania Alimentària**

**Xavier Montagut**





# **Alternatives a la crisi i Sobirania Alimentària**

**Xavier Montagut**

El **Grup d'Acció Política (GAP)** de la Xarxa de Consum Solidari es va crear per iniciativa de alguns socis i sòcies que volien anar més enllà del consum de productes de comerç just i ecològics, i constituir un espai de reflexió amb l'objectiu de fer activitats de incidència política en favor de la sobirania alimentària i per la denúncia raonada del actual model de producció de aliments i les injustes relacions comercials que ofeguen als productors/res locals, tant del nord com del sud.

**Els Papers del GAP** és producte d'aquesta iniciativa.

Autoria: Xavier Montagut

Coordinació i revisió: Xarxa de Consum Solidari

Edició: Xarxa de Consum Solidari

Pça. Sant Agustí Vell, 15 – 08003 Barcelona

Barcelona. Gener de 2013

Aquesta publicació ha estat realitzada amb el suport de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (ACCD) i l'Ajuntament de Sant Cugat del Vallès. El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de l'autor i de l'organització que ho edita, i no reflecteix necessàriament l'opinió d'aquestes institucions.



## **INDEX**

Introducció	7
1. Sense agricultura no hi ha futur	8
2. El dret a l'alimentació, part del "bon viure"	9
3. Enfrontant la crisi ecològica	11
4. Defensant el desenvolupament local	12
5. Una vida que mereixi ser viscuda	13
6. Consumir més o consumir de forma diferent?	15
7. Recuperar el control de les nostres vides	18
8. Sobirania Alimentària, un camí ja iniciat	20
9. Combinant global i local	22
Notes	24
Referències bibliogràfiques	24





## **Introducció <sup>1</sup>**

La crisi apareix avui com una crisi financera que acapara tot l'espai mediàtic. No obstant això, estem patint una crisi sistèmica. Per pensar en una alternativa és necessari analitzar les seves múltiples arestes (ecològiques, alimentàries, econòmiques, socials, financeres, polítiques, de les cures, democràtiques) i les seves interrelacions.

La sobrevaloració dels aspectes financers de la crisi, col·locant-los com els aspectes dominants, sinó exclusius, els situa com el punt del que hagués de partir la seva solució. Així, a Europa, situats els temes financers en el centre de la crisi i havent cedit el paper d'un veritable banc públic europeu a un cartell de la gran banca privada, estem assistint a un procés de vampirització de recursos financers de les classes populars i dels serveis de l'estat de

benestar a favor de la gran banca. Els seus homes, vestits de negre o de tecnòcrates, s'han situat en els llocs claus de decisió en un procés de deterioració democràtica sense precedents.

La gravetat d'aquest atac ha fet que les mesures defensives, especialment contra les retallades i les lleis regressives, hagin ocupat el centre de les mobilitzacions socials. No obstant això, per plantejar alternatives a la crisi fa falta anar més enllà de les lluites defensives. Per important que sigui defensar conquestes i drets socials que ens estan sent arrabassats, la solució de la crisi no es pot donar tornant a la situació anterior. Situació que ha estat a l'origen.

Cada vegada som més els convençuts que no es podrà sortir de la crisi amb les mateixes idees que ens han portat

a ella. Nous paradigmes són necessaris. Els moviments socials de tot el món estan avançant elements bàsics per construir un altre món més just, amb més harmonia entre

els humans i d'aquests amb la naturalesa. Un altre món que ha d'incloure alternatives a totes les arestes que ha mostrat la crisi actual.

## 1. Sense agricultura no hi ha futur

Quan la finaciarització de l'economia ha fet que per cada euro que guarda relació amb alguna cosa tangible hi ha desenes d'euros que són pura especulació financera; tornar a una economia "real", a una economia productiva, sembla alguna cosa assenyat fins i tot per a molts economistes.



No obstant això, quan els economistes miren l'actual crisi econòmica i les seves sortides solament veuen els fluxos monetaris. Però les arrels ecològiques i energètiques de l'actual crisi requereixen anar més enllà i analitzar

els fluxos de matèria i energia que hi ha sota aquesta economia. Si analitzem el que clàssicament es diu economia real, economia productiva, des del punt de vista dels fluxos de matèria i d'energia, arribem a la conclusió que estem davant una economia que no produeix gens nou. El que l'economia monetària crida creació de riquesa no és més que la concentració i la redistribució de la riquesa que ha creat la naturalesa i que nosaltres extraïem. Si considerem que la nostra biosfera és finita, continuar en una economia extractivista és una postura suïcida. Seguir amb aquest procés, tenint en compte la segona llei de la termodinàmica, ens apropa cada vegada més al que alguns autors han cridat la "sopa entròpica"<sup>2</sup>.

Una economia realment productiva ha d'entendre a aquesta com un subsistema dins d'un sistema més ampli: la biosfera. Els seus límits han de ser els de una economia que realment vulgui ser sostenible. Les seves lleis han de ser respectades i potenciades per una economia que vulgui ser productiva. Vist així, el procés fonamental que permet que l'única font d'energia inesgotable, el Sol, es transformi en formes utilitzables per la humanitat és el procés de fotosíntesi. La fonamental activitat humana que utilitza aquest procés per satisfer les seves necessitats és l'agricultura. Per això,

l'agricultura ha de tornar a prendre un paper central en l'activitat econòmica.

Que l'agricultura recuperi un protagonisme en l'economia solament depèn del ritme amb que s'acabin els preus barats de l'energia i la matèria no renovable. I això en alguns casos, com els combustibles fòssils, ja ha començat. Davant aquesta situació especuladors i grans multinacionals s'apresten a adequar la seva insaciabilitat al nou paper que l'agricultura està anomenada a jugar. L'especulació amb els aliments, l'acaparament de terres en el sud del planeta, els agrocombustibles, l'anomenada economia verda i els intents de privatització de la biomassa són diferents formes de traslladar el pitjor de l'actual model de concentració de la riquesa i destrucció de la naturalesa a l'agricultura i a l'alimentació. El seu camí és continuar i aprofundir en una agricultura industrialitzada que s'ha mostrat socialment injusta i ecològicament insostenible.

Si pensem que la biomimesis (imitar la naturalesa a l'hora de reconstruir els sistemes productius humans, amb la finalitat de fer-los compatibles amb la biosfera) és una estratègia necessària per a la sostenibilitat<sup>3</sup>.

En el cas de l'agricultura, que està treballant en relació a aspectes essencials de la reproducció dels ecosistemes, aquesta estratègia és totalment imprescindible per garantir el futur. Per això no em sembla exagerat pensar que si el nou protagonisme que l'agricultura l'estratègia a jugar es fa aprofundint l'actual model agroindustrial no solament s'aprofundirà el sofriment de milions de persones sinó que es donarà un nou pas, potser l'últim, cap a l'abisme de la insostenibilitat.

Però si aquesta situació de crisi genera un gravíssim risc, també, pot ser una oportunitat. Si l'actual model agrícola i d'alimentació és causa dels problemes, un altre tipus d'agricultura hauria de ser part de la solució.

## **2. El dret a l'alimentació, part del "bon viure"**

L'actual crisi està mostrant els límits ecològics i la injustícia social del desenvolupisme il·limitat i del creixement del PIB com a objectiu últim de l'economia. Es fa necessari un nou paradigma. Diem-li Bon Viure -Sumak Kawsay-, com consta en la Constitució Equatoriana, o economia al servei de les persones, els diferents moviments socials estan situant en el centre dels objectius de l'economia cobrir de forma digna, equitativa i sostenible les necessitats de totes les persones. Si aquest és el nou

objectiu, hem de convenir que el dret a una alimentació sana, suficient i adequada culturalment per a tots, ha d'estar en el nucli dels objectius d'una nova política econòmica.

I això adquireix una importància major quan l'actual sistema agroalimentari s'ha mostrat incapaç d'alimentar a la humanitat. Els últims informes de la FAO parlen que mil milions de persones passen gana al món, A això cal sumar que la cada

vegada pitjor alimentació de la població amb poder adquisitiu ha portat al fet que l'obesitat sigui avui, segons l'Organització Mundial de la Salut, la principal malaltia no infecciosa a nivell mundial.

Haver arribat a aquest punt hauria de ser raó suficient per posar potes enlaire les doctrines que han estat dominant la política agrícola internacional<sup>4</sup>. No obstant això aquells que han estat dirigint l'actual i fracassat sistema agroalimentari volen tornar a repetir allò que, per molt desastrós que sigui, els proporciona immensos beneficis.

Està àmpliament documentada la crítica al paradigma agrari dominant caracteritzat, entre altres coses, per la concentració i apropiació per part d'unes poques mutinacions de la terra, l'aigua i les llavors expulsant del camp i empobrint a milions de camperols; pel monocultiu depenent d'insums industrials i que genera externalitats fortament negatives per al medi ambient; per la vocació exportadora dirigida als mercats mundials solvents, destrossant els mercats locals i oferint una alimentació d'ínfima qualitat (Montagut & Dogliotti 2008; Patel 2008).

Malgrat el seu fracàs es repeteixen els cants de sirena de l'agricultura industrial i productivista com l'única capaç d'alimentar a la humanitat. Resulta per això molt pertinent,

reivindicar el treball de Miguel Altieri i uns altres que mostren la potencialitat per alimentar-nos del model de producció camperol i la seva capacitat de produir suficients aliments de forma eficient i respectuosa amb el medi ambient (Altieri 2006). Potencialitat que es converteix, per Altieri, en el pilar fonamental a partir del com organitzar l'agenda política i la lluita dels moviments socials camperols i indígenes.

La importància social de l'agricultura camperola va més enllà de la seva viabilitat per proporcionar aliments suficients a tota la població. Paradoxalment la política agrària industrialista i el Neoliberalisme han fet que la majoria dels famolencs siguin agricultors arruïnats i que en els sectors rurals (majoritaris als països empobrits) es trobin els nivells de pobresa més elevats. És per això que una política centrada a recuperar l'agricultura camperola es converteix en un potent instrument de lluita contra la pobresa i per a la subsistència de milions de camperols. A més la producció camperola constitueix una manera de vida lligat intrínsecament a les diferents cultures, incloent les originàries, que de formes diverses recullen savieses mil·lenàries constituint una manera de vida capaç de gestionar de forma harmònica el territori i amb això les fonts de vida: aigua, terra i biodiversitat.



### 3. Enfrontant la crisi ecològica

Alhora que estem parlant que l'agricultura camperola i l'agroecologia és capaç d'alimentar el planeta de forma sana i suficient, també l'estratègia de sobirania alimentària és imprescindible per enfrontar la crisi ecològica. En apostar per un model de producció agroecològic, s'està plantejant des de la seva mateixa definició treballar respectant els cicles naturals i fent de la conservació i enriquiment dels béns comuns (terra, aigua), de la biodiversitat i del conjunt dels ecosistemes l'element vertebrador de les seves pràctiques agrícoles. La petita producció camperola agroecològica torna als balanços energètics lògics en què les calories invertides a produir aliments són menors que les que ens proporcionen aquests aliments, acabant amb la barbaritat energètica que suposa l'agricultura industrial que, per

produir determinats aliments, requereix més calories que les que es produeixen. A això cal afegir la lògica d'estalvi energètic i de materials que signifiquen els circuits curts que propugna la Sobirania Alimentària amb el que implica de reducció de transports, d'embalatges innecessaris i d'aliments malgastats. El balanç energètic i de materials del conjunt és clarament més favorable.

Diversos estudis han mostrat el paper clau de la proposta agroecològica i camperola per refredar el planeta i parar el canvi climàtic (GRAIN 2011). De la mateixa manera que s'ha demostrat àmpliament que la agroecologia i la petita agricultura camperola millora la resiliència front el canvi climàtic (Altieri & Nicholls 2008).

En un terreny més proper pels qui

vivim en grans conurbacions mediterrànies, el tema de l'agricultura periurbana té molt a veure amb recuperar unes ciutats habitables i en harmonia amb els ecosistemes en els quals s'assenten. La defensa que hem desenvolupat aquests mesos del Parc Agrari del Baix Llobregat, amenaçat pel projecte especulatiu d'Eurovegas, han posat sobre el tapet que els espais agraris de caràcter periurbà, el seu manteniment i desenvolupament des d'una pràctica agroecològica són centrals per a la interconnexió de diferents tipus de territoris i els seus ecosistemes (en aquest cas el riu Llobregat, la Plana que ha creat durant milions d'anys, les muntanyes del Garraf i Collserola, la costa,...) i així mantenir la matriu ecològica que permet la conservació equilibrada dels ecosistemes, dels seus elements i biodiversitat. Resulta doncs que un desenvolupament equilibrat de l'agricultura agroecològica és imprescindible si volem ciutats que tornin a reconciliar-se amb el territori, amb el seu ecosistema. Un

desenvolupament més detingut es pot trobar en els treballs d'Enric Tello i el seu equip de recerca de la Universitat de Barcelona (Tello 2008).

Tornant al pensament global és indiscutible que l'actual nivell de consum de matèries i energia és insostenible. Des d'aquest punt de vista un decreixement d'aquests consums és inevitable. Es pot desenvolupar al servei d'una minoria augmentant l'exclusió i la misèria de la immensa majoria o de forma equitativa perquè permeti un bon viure generalitzat. Dins d'aquesta visió d'un decreixement controlat democràticament fins i tot en aquells llocs on ha de ser més marcada la disminució del consum de matèria i energia, els que advoquen per aquest decreixement com Erik Assadourian, del Worldwatch Institute plantegen que en països com els Estats Units, on l'economia ha de créixer de manera significativa, certs sectors, com el de l'energia renovable i l'agricultura sostenible, encara haurien d'augmentar.

#### **4. Defensant el desenvolupament local**

Davant la globalització neoliberal que sotmet tota l'activitat econòmica a un mercat mundial desregulat on un petit grup d'empreses marquen el que, el com i el para qui s'ha produir, múltiples economistes i moviments socials plantegen que una economia al servei de les persones ha de partir i tenir el seu centre en el local, ha de re-localitzar-se. Focus on the Global South és una de les organitzacions més significatives que està aixecant la bandera de la desglobalització com a part d'una altra economia. Segons Focus on the Global South la

desglobalització significa participar en l'economia internacional d'una forma capaç d'enfortir les economies locals en lloc de destruir-les" (Bello 2011). Walden Bello, el seu director, sosté la important concordança que la seva visió té amb la Sobirania Alimentària: "Els camperols i petits agricultors són resistents, i en aquesta època de crisi global ofereixen una visió de l'autonomia, la diversitat i la cooperació que bé podrien ser els elements claus d'una molt necessària reorganització econòmica i social". Al que afegeix: "un altre punt essencial



que comparteixen els paradigmes de la Sobirania Alimentària i la desglobalització és la convicció que la generalització en una fórmula que serveixi per a tots, com el neoliberalisme o el socialisme centralitzat, ha estat disfuncional i desestabilitzador. En lloc d'això s'hauria d'esperar i impulsar una diversitat com la qual ofereix la naturalesa.

Això no significa que no hi hagi principis compartits en economia alternativa (...) No obstant això com han d'articular-se concretament aquests principis dependrà dels ritmes i decisions estratègiques de cada societat.”



L'orientació primordialment al mercat local que defensa la sobirania alimentària no solament ens autonomitza davant dels mecanismes del mercat internacional (és a dir la regles marcades per la multinacionals que ho dominen) sinó que també juga un important paper en la creació local de riquesa. És tota l'economia local la que surt beneficiada si els diners es queda en la comunitat. En aquest sentit resulta suggeridor la reflexió d'Eric Holtz-Giménez

coordinador de Food Firts: “als barris pobres hi ha deserts alimentaris, però no obstant això en aquests deserts alimentaris la gent, encara que pobre, compra menjar. En Ockland, una ciutat amb barris molt pobres, s'estima que 35 milions de dòlars són gastats anualment en la compra de menjar fora de la mateixa ciutat, o sigui que la gent viatja fora de la seva àrea per comprar aliments. Per tant, hi ha una oportunitat per produir i vendre localment i que aquesta plata es quedi en la comunitat” (Montagut & Vivas (2009). Aquests diners quedant-se en la comunitat crearia ocupació, generaria impostos, en definitiva generaria vida econòmica que repercutiria en la pròpia comunitat.

En el cas de Catalunya i del conjunt de l'Estat Espanyol una reflexió en profunditat de l'impacte desigual de la crisi en aquest territori ha d'entendre's com a resultat de la seva diferent estructura, de la seva posició en l'economia global. En aquest sentit autors que s'han preocupat d'aquests aspectes estructurals de la nostra economia subratllen que “una de les qüestions que és bàsica per explicar la nostra situació diferencial és que l'economia espanyola genera sistemàticament un dèficit comercial resultat de la nostra particular estructura productiva i el nostre particular model de consum” i que “Alterar està situació exigeix prendre moltes mesures i fer front a les resistències dels beneficiaris de la situació actual. Però precisament per tractar-se d'una qüestió de llarg recorregut exigeix tenir clares algunes de les línies d'actuació.

Una, òbvia és una política energètica que no només promogui el

desenvolupament d'energies renovables sinó que reorganitzi la vida social (transport, urbanisme etc.) en termes de reducció del consum. Una altra, la reorganització d'activitats que promoguin circuits més curts de producció-consumo, per exemple en el sector alimentari, Una altra òbvia, de desenvolupament tecnològic i professional També una política d'austeritat d'un altre tipus, orientada a reduir les importacions de béns de luxe i els consums suntuaris que tenen efectes nocius en termes socials, ecològics i macroeconòmics, alguna cosa que ha d'anar necessàriament acompanyat de polítiques "culturals" que ho facin entendible i acceptable. I com no, una política exterior orientada a canviar el model actual d'integració europea. Aquests haurien de ser els elements prioritaris de les polítiques anticrisi" (Recio 2012).

Dins d'aquesta visió estratègica davant de la crisi, són múltiples els estudis que demostren com

l'agricultura agroecològica pot ser un "jaciment d'ocupació". En un recent estudi realitzat per COAG i CCOO a la província de Màlaga calculaven que solament substituint per productes locals els productes alimentaris importats es crearien 11.430 llocs de treball directes als quals caldria sumar els llocs de treball indirectes que d'ells es derivarien. L'estudi, com els propis autors constaten està fet amb els models productius convencionals però si es fes "transitant a les pràctiques agroecològiques i sistemes de comercialització per canals curts, com defensa la Sobirania Alimentària, el nombre de persones incorporades a l'agricultura es multiplicaria aproximadament per deu"<sup>5</sup>. El creixement espectacular de la demanda de terreny periurbà per començar produccions agrícoles per part de joves en atur demostra que sense esperar als grans canvis ja han començat el camí de l'autoocupació.

## 5. Una vida que mereixi ser viscuda

L'economia feminista posa en el centre i com a objectiu el "fer sostenible una vida que mereixi la pena ser viscuda". Múltiples són les complementarietats que podem trobar entre aquesta visió i la sobirania alimentària.

Així, en el terreny dels objectius, en posar en el centre les necessitats de la vida; l'alimentació sana per tots i totes recobra en l'economia la importància que té per a la nostra vida. Si per a la crematística l'agricultura és un sector secundari, per a la vida és un sector bàsic De la

mateixa manera, mentre per a l'economia tradicional el problema mundial de l'alimentació es redueix a posar en el mercat aliments suficients; per a una economia centrada en la vida el problema és fer els aliments de qualitat accessibles, tal com defensa la Sobirania alimentària. També en el tema de la qualitat la crítica a l'economia convencional és comuna a ambdues visions. En el model agroindustrial la qualitat alimentària és reduïda al fet que les mercaderies posades a la venda siguin comestibles sense provocar malalties que es puguin atribuir directament a aquest



aliment. L'alternativa per una economia que se centri en la vida, és veure la salut com un tema global del conjunt de l'alimentació, dels seus equilibris i de com els aliments són produïts, elaborats, distribuïts, cuinats i utilitzats en el nostre menjar. Aquesta visió és coherent amb la visió dels aliments i la salut que incorpora la Sobirania Alimentària.

En conclusió el canvi d'objectiu de l'economia que planteja l'economia feminista -en la mateixa línia del bon viure i formules similars que plantegen altres visions crítiques de l'economia convencional- encaixa perfectament amb la visió que té la Sobirania Alimentària de l'alimentació com a part de la vida i no com a mercaderia.

El símil que utilitza l'economia feminista i l'economia ecològica de l'iceberg on la part visible és solament una petita part (la part monetària) i estan ocults els ecosistemes i una part substancial dels treballs especialment els dedicats a cuidar la vida i la seva reproducció és totalment aplicable a l'alimentació enfocada des del punt de vista de la Sobirania Alimentària.

En efecte darrere de la nostra alimentació hi ha uns ecosistemes que estan a la base de la producció d'aliments, uns treballs no valoritzats en la producció de subsistència i en part de la producció mercantilitzada (no oblidem que les dones alimenten el món), en la comercialització, elaboració i conservació dels aliments, i en el seu propi consum. Entenent el consum en tota la seva accepció d'utilització de recursos per

satisfer les nostres necessitats i no com a compra de mercaderies.

Aquesta visió, diguem integral de l'alimentació, incloent la naturalesa i tots els treballs es projecta en diversos terrenys.

Així l'economia feminista critica la visió de productivitat pròpia d'una economia mercantilitzada dominada per la lògica del màxim benefici, aplicada a molts aspectes imprescindibles de la vida (serem més productius per dedicar menys temps a passejar amb els nostres majors i /o fer-ho més ràpid?, per jugar menys o més ràpid amb els nostres fills? per fer més partides per hora?)

La Sobirania Alimentària critica la visió de la producció d'aliments sol des del punt de vista productivista: nombre de mercaderies per hora de treball, nombre de mercaderies per hectàrea i contraposa la capacitat del treball i la terra d'alimentar de forma sana i enriquir-se en el procés com el principal valor.

Si veiem una granja solament des del punt de vista dels ingressos monetaris conclouríem que moltes explotacions familiars no són viables. No obstant això per als seus habitants, per a la seva vida si ho són. Viuen en elles, amb elles i gràcies a elles. Estan disposats a lluitar per defensar-les conservar-les i llegar-les als generacions futures. L'economia convencional no explica una vida en què l'important és l'ús que es fa de les coses que, en molts casos, no és, ni pot ser, reduïda a un preu.



## 6. Consumir més o consumir de forma diferent?

Veure la vida en el seu conjunt i l'alimentació sana i suficient com a part d'ella ens porta a una visió més àmplia del consum que, com hem apuntat anteriorment, podríem definir com la utilització de béns i serveis per satisfer les nostres necessitats. Recuperar el valor d'ús, des del punt de vista de la vida, dels béns i serveis que utilitzem permet veure tot el procés de consum en tota la seva complexitat amb tota la relació amb la naturalesa i tots els treballs que porta associat.

Així una visió àmplia del consum permet desvetllar com el reduccionisme del consum a la simple compra de mercaderies, segons el concepte de l'economia

convencional, anul·la i invisibilitza el conjunt de relacions amb l'ecosistema que establím en el nostre metabolisme alimentari i anul·la i invisibilitza, també, totes les relacions socials que genera, incloent tots els tipus de treball que hi ha en el nostre consum, especialment aquells que no són valorats en diners.

La nostra alimentació inclou utilització/consumo de béns i serveis en tots els moments que van des del camp fins al nostre plat i fins i tot quan hem acabat de menjar. Existeixen eleccions que determinen la utilització que fem de béns i serveis i les relacions que reforcem i/o vam crear en totes les baules del procés: en la producció dels aliments (sigui

comercial o autoproducció, sigui rural o urbana), en com es conserven, en com s'elaboren, en com es cuinen i en com es consumeixen i, fins i tot, en què residus generen.

El consum entès com la compra de mercaderies ens amaga els seus efectes en la naturalesa i les interdependències amb les altres persones. Amb això se'ns impedeix una actitud moral sobre el consum, se'ns impedeix d'arrel el dur a terme un consum responsable, un consum crític que inclogui les consideracions ecològiques i socials.

Quan les necessitats d'incrementar beneficis permanentment porta a forçar al màxim el consum de mercaderies, quan la nova religió de la humanitat: l'increment constant del Producte Interior Brut, planteja la necessitat de col·locar més i més mercaderies, el resultat està a la vista. El sobreconsum amb la consegüent impacte a la naturalesa. El sistema està mostrant que no pot créixer indefinidament, ni des del punt de vista de l'economia ni des del punt de vista de la naturalesa.

Un altre consum que signifiqui menys utilització de matèries i energia i millor qualitat de vida es fa del tot imprescindible. Per a això caldrà reconstruir una cultura del consum social i ecològicament responsable que ha estat destruïda. En el terreny de l'alimentació és un espai central en el qual es fa urgent i possible avançar en un altre model de consum. De fet el procés social ja ha començat, els circuits curts que defensa la Sobirania alimentària en totes les seves accepcions, cooperatives, grups de consum,

estructures de suport al camperol, mecanismes de venda directa, estan creixent vertiginosament a pesar de les traves que els posa el sistema dominant. Alhora s'estan recuperant els sabers i els sabors que s'havien anat construint al llarg de segles i que estan en perill d'extingir-se substituïts per uns estàndards creats pels interessos de l'agronegoci. Així, assistim a una recuperació de la cultura de llavors i sabers camperoles, de la cultura d'elaboració, conservació i cuina d'aliments adequats a cada ecosistema. Cultures que partien d'un profund coneixement dels ecosistemes, dels aliments i de les cures dels nostres cossos en el terreny alimentari.

Com les persones i la naturalesa es resisteixen a ser reduïdes a simples mercaderies hi ha una creixent exigència ciutadana a introduir la moral en el consum. L'agroindústria agafa aspectes d'aquestes inquietuds i les transforma en aspectes que afegir a les seves mercaderies per entrar en nous nínxols de mercat. Els segell bio que redueixen l'ecologia i les complexitats de la producció agroecològica a unes característiques dels productes i de les substàncies que s'han utilitzat en la seva elaboració, els segells de comerç just que redueixen la justícia a un sobrepreu en origen, els productes locals en què solament es mira els kilòmetres recorregut pel producte final... són diferents succedanis per transformar les nostres inquietuds en noves formes de negoci.

Reintroduir un consum responsable que ens permeti controlar la nostra alimentació segons criteris de justícia social i ambiental requereix plantejar-

ho de forma global, analitzant tots les interrelacions ecològiques i socials implicades, buscant respectar els cicles de la naturalesa, la retribució justa d'els qui participen en la part monetària del procés i una distribució equitativa de tots els treballs i temps implicats. Això serà una component essencial d'una alternativa a la crisi que requereix de la voluntat de la ciutadania i de canvis d'estructures que ho facin possible.



Com hem dit anteriorment, el consum responsable que conté la concepció de la sobirania alimentària planteja tornar a reconstruir la relació entre consumidors i productors d'aliments revaloritzant el treball d'aquests i defensant una remuneració justa.

Aquesta recuperació de les relacions i treballs que hi ha darrere del nostre consum hauria d'incloure la visualització i reconeixement de tot el treball no monetari que hi ha fins que

consumim els aliments I en parlar d'alimentació i entendre el consum com la utilització de béns i serveis per satisfer la nostra necessitats, entrem de ple en els treballs domèstics avui majoritaris. Així parlem de justícia en el treball no ens podem limitar a defensar una retribució justa dels treballs remunerats sinó que hem de plantejar una distribució equitativa, entre homes i dones, dels treballs i els temps no remunerats.

Entrem de ple en la visió dels temps que ens proposa l'economia feminista, valorant el conjunt d'activitats humanes productives i reproductives. La visualització i valoració de tot el treball humà que ens permet alimentar-nos és un primer pas, El feminisme ens proposa que, des del mateix inici, es plantegi una distribució justa i equilibrada dels treballs i els temps.

Veient així el treball en el seu conjunt, la sobirania alimentària que inclou un reconeixement i valorització del treball d'elaboració i conservació dels aliments, com un treball avui realitzat en l'esfera domèstica, ha d'incloure en les seves consideracions que aquest és un treball fonamentalment realitzat per dones, i que sent imprescindible per a la sostenibilitat de la vida, no té cap reconeixement social.

Aquest reconeixement i valorització, parell al d'altres treballs de cures obre un nou camí per abordar, des d'un punt de vista global de tots els treballs necessaris per sostenir la vida, el problema de l'atur i redistribuir tots els treballs d'una forma equitativa. Un repte sobre el

qual hem avançat molt poc però que serà imprescindible si no volem que segueixi avançant la brutal redistribució del treball que l'actual crisi produeix concentrant el treball remunerat en uns pocs als quals cada vegada es sobre-explota més

mentre es nega a una part substancial de la població i tornant a relegar al treball subvalorat de l'àmbit domèstic, majoritàriament realitzat per les dones, les necessitats socials de la cura.

## 7. Recuperar el control de les nostres vides

Els mercats, és a dir les multinacionals, en el seu afany de posar l'economia al seu servei no els ha bastat a reduir la democràcia a un sistema partidista domesticat segons els seus interessos. Amb la crisi hem assistit al segrest la voluntat democràtica del 99% per poder imposar els plans del 1%. A Grècia la simple amenaça d'un referèndum va portar a derrocar el govern posant en el seu lloc a suposats tecnòcrates vinculats amb els grans grups bancaris. No és d'estranyar, doncs, que la resistència a la sortida neoliberal a la crisi hagi anat acompanyada d'una exigència de democràcia real ja.

Democratitzar les institucions, democratitzar l'economia és avui un tema central perquè la sortida de la crisi no es faci al servei dels bancs i les multinacionals sinó al servei de les majories socials. Una autèntica marea, un tsunami, d'exigència democràtiques s'ha iniciat i vol inundar tot el que troba al seu pas. La forma d'estat, les formes de democràcia representativa, les relacions entre els pobles,... Per això els ciutadans volen exercir la seva sobirania. En aquesta època, en què les decisions que afecten a les nostres vides són dictades per uns pocs especuladors, recuperar el control de les nostres vides, la nostra

sobirania, té un component essencial per recuperar el control de l'economia. Així, recuperar la sobirania s'està constituint en un objectiu central de l'altra economia que volem i, alhora, en el camí per aconseguir-la.

Per a un català es fa difícil en aquests moments parlar de la importància de recuperar la sobirania sense reflexionar sobre la immensa mobilització social, que incloent la manifestació més multitudinària de la nostra història, travessa la nostra societat. Pels qui hem nascut i viscut la majoria de la nostra vida a Catalunya i el nostre procés de socialització es va realitzar sota una dictadura catalanofòbica, és fàcil entendre el sentiment d'humiliació del col·lectiu (nacional) amb el que ens identifiquem des dels nostres primers passos. Precisament perquè és un sentiment vital té una força immensa. Un pretès racionalisme que busqui negar els sentiments nacionals, és en el millor dels casos una metodologia capaç de prescindir de forces bàsiques en la història, i en el pitjor una forma de no qüestionar els nacionalismes dominants realment existents. Però de la mateixa forma que para els que hem mamat des de petits algun tipus d'opressió identitària és fàcil entendre situacions com la catalana,

doncs compartim sentiments similars, pels quals no hagin patit aquestes situacions és difícil entendre aquests sentiments. Això ho hem comprovat múltiples vegades dialogant amb companys de lluita en aquesta situació. La gran força movilitzadora que té els sentiments col·lectius és també la seva gran debilitat. Els sentiments no s'expliquen ni es transmeten amb arguments, com a màxim es poden entendre i respectar però difícilment participar d'ells.

Per això manipulats des de l'exclusivisme i la confrontació entre pobles poden originar situacions d'opressió totalment repulsives. La voluntat espanyolitzadora de les nostres escoles i la nostra infància de tot un ministre d'educació o el tipus de "Catalunya/Espanya" defensada per plataforma per Catalunya són exemples de manipulació de sentiment identitaris amb formes parafascistes.

Una alternativa democràtica és essencial per resoldre les necessitats identitàries dels quals ens sentim catalans i alhora buscar un terreny

de trobada amb aquells que tinguin altres sentiments identitaris. Aquí el dret a decidir, la recuperació de la sobirania per a l'àmbit per a la immensíssima majoria dels quals vivim a Catalunya i que la considerem una nació (siguem independentistes, confederalistes, federalistes o autonomistes); permet una solució democràtica davant de sentiments diferents. Una solució apareix com a raonable i equitativa siguin quines siguin els nostres sentiments identitaris.

Com veiem, la democràcia, i dins d'ella la recuperació del dret a decidir, la sobirania, es troba en el centre d'una alternativa a la crisi econòmica però també nacional i social. Els diferents terrenys en els quals s'expressa la voluntat democràtica es reforcen mútuament. De fet no és per casualitat que el tsunami sobiranista que travessa Catalunya tingués lloc el mateix any que assistim a un nivell immens de manifestacions, vagues i tot tipus d'accions reivindicant tornar a controlar l'economia davant el segrest al que la té sotmesa la troica.

## **8. Sobirania Alimentària, un camí ja iniciat**

Així doncs la qüestió democràtica i la recuperació de la sobirania se situen en el centre de l'alternativa a l'actual crisi sistèmica que patim. I si aquesta recuperació del poder de decidir, de la sobirania, l'estenem als terrenys que són essencials per a una vida digna, hem de convenir que l'alimentació és un d'ells. I ho és per la importància que té per a la cura i la salut dels nostres cossos i dels territoris que els sustenten i dels

quals formen part, però també, per la seva importància en els temps que dediquem a això i les relacions econòmiques i socials que es contenen en ells.

La bona notícia és que la lluita per la sobirania alimentària no solament ja ha començat sinó que té, ja, un recorregut en el qual milions de persones estan participant i del que aprendre i al que sumar-se el conjunt



de moviments emancipadors.

Des que va aparèixer per primera vegada el concepte de Sobirania Alimentària en el marc del fòrum alternatiu al Cim Mundial de l'Alimentació de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Alimentació i l'Agricultura (FAO) en 1996, fins als nostres dies, la Sobirania Alimentària ha estat un concepte viu que s'ha anat aprofundint, desenvolupant, complementant,... en definitiva enriquint. Paral·lelament ha anat guanyant espai en les diferents agendes socials i polítiques.

Ser assumida per milions de camperols agrupats entorn de La Via Campesina ha significat que al voltant seu es desenvolupés tota una estratègia de lluita. Reivindicacions amb una llarga història com la reforma agrària, cosmovisions com les dels pobles originaris, la defensa de les fonts de vida (terra, aigua) i de la pròpia vida (biodiversitat) han trobat en el paradigma de la Sobirania Alimentària el seu acomodatament. Els vells sabers camperols i alimentaris arrelats en els diferents ecosistemes, que els principis de la agroecologia recupera, donen coherència teòrica a una "manera de producció camperol" que és central en el concepte de Sobirania Alimentària. El dret universal a uns aliments sans, nutritius i adequats culturalment, produïts de forma respectuosa amb la naturalesa i permetent viure dignament a tots el que participen en el procés alimentari, marquen un objectiu a la lluita. Objectiu que s'enfronta a l'actual control del sistema alimentari per part d'un grapat de multinacionals guiades per l'objectiu de maximitzar els beneficis, i li

contraposa, com a factor central de l'estratègia, la recuperació del control de l'alimentació per part de productors i consumidors<sup>6</sup>.

Aquesta concepció d'estratègia globalitzant, polièdrica, de la Sobirania Alimentària, que ha permès embastar entorn d'ella múltiples aspectes de la lluita camperola, explica que avui sigui la bandera unificadora de milions de camperoles i camperols del sud i del nord, de l'est i de l'oest, agrupats entorn de La Via Campesina.

La incidència d'aquest moviment, que es pot considerar el més important de la alterglobalització, és també significativa. ONG de desenvolupament, ecologistes, feministes, consumidors, universitats i centres de recerca, i tot tipus d'organitzacions ciutadanes han recollit, amb major o menor profunditat, l'exigència de la Sobirania Alimentària. Avui no hi ha fòrum dels moviments socials que enfronten al Neoliberalisme on no aparegui, amb major o menor profunditat, la Sobirania Alimentària.



L'assumpció del concepte de sobirania alimentària per aquests sectors, més enllà de la pagesia, ha afegit nous prismes des dels quals

desenvolupar una estratègia de lluita pel dret de l'alimentació. A la tradicional lluita per aconseguir aliments saludables per tots que avui adquireix de nou alarmants proporcions fins i tot en les societats del nord, cal afegir la conservació del mitjà natural, la capacitat dels consumidors a accedir i controlar una alimentació saludable, la recuperació de la saviesa popular continguda en les tradicions i cultures dels diferents pobles, la necessitat d'un replantejament dels conceptes de consum, elaboració i conservació dels aliments donant cabuda a una distribució equitativa entre dones i homes dels treballs i els

temps implicats, la formes de construir i enfortir economies locals en totes la facetes que porten els aliments des del camp al nostre plat, l'anàlisi de com es retornen a la naturalesa les restes del procés alimentari de forma no contaminant i enriquidora, són alguns dels múltiples aspectes que l'estratègia de Sobirania Alimentària aborda tant en el camp com a la ciutat. Tot això fa que sigui una estratègia en constant desenvolupament no solament com a estratègia de lluita camperola sinó com a estratègia per resoldre una part fonamental de les nostres vides de manera que mereixi ser viscuda.

### 9. Combinant global i local

A un nivell més local s'estan desenvolupant milers d'experiències productives, milers d'experiències de comercialització i de consum, que apareixen com a espais de resistència i de supervivència del model d'agricultura camperola enfront de l'avanç del model agroindustrial. Milers d'experiències quotidianas on l'actitud individual es combina amb les accions col·lectives, on allò domèstic s'entrellaça amb allò mercantil, on el consum s'apropa i/o es combina directament amb la producció i la comercialització. Totes elles desenvolupant-se en tot tipus de societats i ecosistemes constitueixen una impressionant base pràctica de l'estratègia de la Sobirania Alimentària, demostren la viabilitat de les seves propostes i són la llavor sense la qual els canvis més globals no podrien fructificar.

Més enllà d'aquestes experiències de resistència, des de sempre, l'estratègia de Sobirania Alimentària ha plantejat que un nou model productiu, una economia al servei de les persones i un control per part de la població de la seva alimentació no era possibles sense canvis estructurals. I per aconseguir-los les accions de resistència, les experiències pràctiques, havien de combinar-se amb canvis en l'àmbit de les polítiques públiques.

No obstant això passar de les lluites de resistència a la capacitat d'incidir de forma propositiva, requeria d'una correlació de forces que només després d'importants avanços es comença a aconseguir en aquells països i situacions on la lluita per la Sobirania Alimentària està més avançada.





La força que havia adquirit La Vía Campesina i els seus aliats, i la crisi del model neoliberal, obrien, possibilitats de promoure aquestes polítiques en alguns països d'Amèrica Llatina, Àfrica i Àsia. Les Constitucions d'Equador i Bolívia mostrava que les possibilitats existien i la necessitat de pugnar per aprofitar-les. Des de llavors, i aguditzat per la crisi alimentària del 2008, governs locals, regionals i nacionals de diferents parts del món han mostrat sensibilitat cap a les propostes de la Sobirania Alimentària. La mateixa Vía Campesina, en la seva V Conferència realitzada en el 2008 a Maputo, va establir una línia estratègica, a nivell internacional i en els diferents estats, per promoure polítiques públiques de suport a la Sobirania Alimentària aprofitant els nous espais que estaven percebent que s'obrien.

Sens dubte on aquestes sensibilitats i possibilitats s'han mostrat més clarament i on s'han aconseguit avanços més significatius a Amèrica Llatina, i especialment als països pertanyents a l'ALBA i a Petrocaribe.

En el llibre *¿Cambio de rumbo en las políticas agrarias latinoamericanas?* que vaig coordinar amb Jordi Gascón es pot trobar una anàlisi detallada (Gascón & Montagut 2010).

Als països de l'anomenat nord, on el moviment per la sobirania alimentària i en general els moviments socials tenien una incidència política molt afeblida, el segrest de la política per una democràcia plebiscitària i retallada, fa encara més difícil qualsevol incidència política des d'abaix. No obstant això, els efectes de la crisi han fet que la indignació surti del seu aïllament i aparegui, a través de la mobilització cohesionant de forma activa a un sector social ampli capaç d'incidir en l'agenda política, social i comunicativa.

Amb la irrupció d'aquests moviments l'acció política ha canviat de paràmetres. S'obre, així, un nou espai per a la política i l'acció democràtica. Estem en una situació nova, que evoluciona ràpidament i el futur de la qual no és fàcil de predir. El que és segur és que la política ha tornat al carrer amb una capacitat d'incidència que no tenia abans. És una oportunitat per a la sobirania alimentària. L'exigència de democràcia real ha d'incloure la democràcia alimentària. La relació entre mobilització social radicalment democràtica i sobirania alimentària, serà, segur, una relació fecunda. En la nostra lluita està l'esperança que així sigui.

## Notes

1. Aquest article és una versió revisada i ampliada de la comunicació presentada al Congrés de la Sociedad Española de Agricultura Ecológica - SEAE (Albacete, Setembre del 2012).

2. Es considera que encara que ni la matèria ni l'energia es destrueixen, la seva redistribució porta cap a una major entropia i que per tant al fet que la possibilitat de la seva utilització per l'ésser humà disminueixi acceleradament (Naredo 2006).

3. Un desenvolupament d'aquesta estratègia es pot trobar a Riechmann (2006).

4. Un anàlisi del fracàs de l'actual model agroalimentari per solucionar la fam es pot trobar a Lappé et al (2005).

5. Revista "Soberania Alimentaria, biodiversidad y culturas " n. 11

6. Al respecte, veure el document "Que es la soberanía alimentaria?", de La Vía Campesina (<http://www.viacampesina.org/>)

## Referències bibliogràfiques

Altieri, M. (2009) "Agroecology ,small farms and food sovereignty" *Monthly Review* 61:102-113

Altieri, M. & Nicholls, C. (2008) "Los impactos del cambio climático sobre las comunidades campesinas y de agricultores tradicionales y sus respuestas adaptativas" *Agroecología* 3: 7-28

Bello, W. (2009) *The Food Wars*. London: Verso.

Gascón, J. & Montagut, X. (2010) *¿Cambio de rumbo en las políticas agrarias latinoamericanas?: Estado, movimientos sociales campesinos y soberanía alimentaria*. Barcelona: Icaria.

GRAIN (2011) *Alimentos y cambio climático: El eslabón olvidado* (Disponible en [www.grain.org](http://www.grain.org))

Lappé, F. M. et al (2005) *Doce mitos sobre el hambre: Un enfoque esperanzado para la agricultura y la alimentación del siglo XXI*. Barcelona: Icaria.

Montagut, X. & Dogliotti, F. (2008) *Alimentos globalizados*. Barcelona: Icaria.

Montagut, X. & Vivas, E. (2009) *Del campo al plato*. Barcelona: Icaria

Naredo, J.M. (2006) *Raíces económicas del deterioro ecológico y social. Más allá de los dogmas*, Madrid: Siglo XXI.

Patel, R. (2008) *Obesos y famélicos: El impacto de la globalización en el sistema alimentario mundial*. Barcelona: Los Libros del Lince.

Riechmann, J. (2006) *Biomímesis: Ensayos sobre imitación de la naturaleza, ecosocialismo y autocontención*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

Tello, E. (2008) "Vint i cinc idees i algunes propostes per a una nova cultura del territori" *La Resclosa*, 13.

### L'autor

**Xavier Montagut** és economista i activista polític especialitzat en comerç internacional. El seu treball com a investigador s'ha centrat en el paper d'aquesta activitat econòmica des del paradigma de la Sobirania Alimentària. És president de la Xarxa de Consum Solidari. Entre els seus treballs destaquen *Alimentos globalizados: Soberanía Alimentaria y Comercio Justo* (amb Fabrizio Dogliotti. Barcelona, 2006), *Supermercados, no gracias: grandes cadenas de distribución, impactos y alternativas* (amb Esther Vivas. Barcelona, 2007), *Del campo al plato: los circuitos de producción y distribución de alimentos* (con Esther Vivas. Barcelona, 2009) i *¿Cambio de rumbo en las políticas agrarias latinoamericanas?* (amb Jordi Gascón. Barcelona, 2010).

### L'editor



La **Xarxa de Consum Solidari** és una associació que des de l'any 1996 treballa en l'àmbit del comerç just i el consum responsable. La Xarxa té una visió integral del comerç just que engloba tot el cicle d'un producte: des de la seva producció fins a la seva comercialització. La Xarxa defensa un comerç just amb una voluntat de transformació radical del sistema, que pagui un preu digne al productor, que respecti el medi ambient, els drets de les dones i que subministri aliments sans i adequats culturalment, així com el dret a la sobirania alimentària dels pobles enfront de l'actual control de la cadena alimentària per part de transnacionals agroalimentàries i les grans cadenes de distribució.

**Barcelona. Gener de 2013**

**[www.xarxaconsum.org](http://www.xarxaconsum.org)**



**La crisi apareix avui com una crisi financera que acapara tot l'espai mediàtic. No obstant això, estem patint una crisi sistèmica. Per pensar en una alternativa és necessari analitzar les seves múltiples arestes (ecològiques, alimentàries, econòmiques, socials, financeres, polítiques, de les cures, democràtiques) i les seves interrelacions.**

**Cada vegada som més els convençuts que no es podrà sortir de la crisi amb les mateixes idees que ens han portat a ella. Nous paradigmes són necessaris. Un altre món que ha d'incloure alternatives a totes les arestes que ha mostrat la crisi actual.**

Amb el suport de:

